

egészen apró betűs, néhol alig olvasható sorok váltogatják egymást. Weöres Sándorhoz írt további versek a kötetben: 85. o., *Weöres Sándornak mikor verseit sokadízben olvastam*; 111. o., *Csokor. A hatvanéves Weöres Sándornak. Dal.*; 303. o., *[Nehéz mert ritka...]*; 307. o., *Weöres Sándor hatvanadik születésnapjára*

380. *Női kórterem*; Ld. 348. o., *Kórház és 370–372. o., Kórterem I–XI.*

380. *[Csalogatsz be magadhoz...]*; Sem a versesfüzetben, sem a hagyatékban talált gépelt kéziratban nincs cím. A gépelt kézirat költő által később ceruzával javított szövegét közöljük.

382. *Most már* = Magyar Nemzet. 1989. XI. 4. 11.

383. *Először Itáliában*; Cs. Gy. háromszor járt Olaszországban: 1947–1948-ban (ld. 79–82. o., *Takáts Gyulának*), 1969-ben és 1974-ben. (Ld. még, 133. o., *[Vonatkattogás...]* és 239. o., *Egy Rómátérkép előtt*

386–387. *Csengős ünnep* = Jelenkor. 1991. 3. 254–255.

388. *Idősebb lányom*; Cs. Gy. legidősebb lánya, Eszter.

390. *Knokke* = Jelenkor. 1994. 4. 340.; A vers a füzetben nincs datálva. Biztosan 1994 előtt keletkezett, ezért az 1993. év versei közé vettük fel. Ezen a címen „Gát és móló és parti sétány” kezdősorral másik vers is megjelent. (*Anabázis*. 120–121. o.) Knokkéban (belga kikötőváros) nemzetközi írótalálkozón vett részt Cs. Gy., 1972. őszén, feleségével, Margit asszonnyal.

390. *A mánfai műemlék templomban* = Tiszatáj. 1993. 5. [3]–4; Egyhajós Árpád-kori templom a Komló melletti – ma már Komlóhoz csatolt – Mánfán. A templomot Sarlós Boldogasszony tiszteletére építették a XII. században.

392. *Nővérem és húgom*; Az alcímben hivatkozott – azonos című – vers keletkezési dátuma a versesfüzetben: „88. XI. 24.” A költő abban a versben (*Szemközt vele*. 65. o.) arról ír, hogy már csak két testvére él: „Nővérem és húgom / maradtak kilencünk közül”. (Nővére, Anna és húga, Etelka.) A *Nővérem temetése* c. versben (304. o.) Annát búcsúztatja, az itt közöltben pedig (Etelka halálakor) – a korábbi verset megidézve – mindkettőt: „Két öröm gyorsan itthagyt.”

Utószó

Nagybeteg volt már Csorba Győző 1995 kora tavaszán, amikor megkért, hogy állítsak össze kötetet az utolsó években írt, folyóiratokban, lapokban közölt verseiből, s hogy döntsem el, mi való a könyvbe, mi nem. „Légy szigorú, de igazságos” – tette hozzá. A kapott másolatokból, korábbi köteteinek a rendjét követve, témáik szerint négy ciklusba soroltam a verseket. Miután felolvastam neki, s az ajánlott kötetcímek közül a *Csikorgót* kiválasztotta, került elő egy újabb dosszié, megjelent, de könyveiből kihagyott versekkel. Belőlük válogattam az ötödik, a *Székényfiók* című ciklust. A könyv a halála után két héttel jelent meg.

Arról, hogy az általam kihagyott néhány versnél jóval több, kötetben még nem publikált verse van, s hogy versíró munkafüzeteiben mi rejtőzik, csak két-három évvel később, akkor hallottam, amikor az özvegye, Dr. Csorba Győzőné elkezdte legépelni a kéziratos füzetek tartalmát, illetve amikor a Pro Pannónia Kiadó 1998-ban közreadta a költői-írói-műfordítói hagyaték első két kötetét, és megkerestek, hogy szerkesszek könyvet a tervezett sorozatba a hátrahagyott versekből. A munka megkezdése után hamarosan szükségesnek látszott, hogy a gépelt szövegeket magam is összehasonlítsam a kézíráttal. Ekkor derült ki, hogy Csorba Győző 1962-től kezdődően először két, A/4-es írólapokból egybekötött, 200 oldalas „írkába”, majd nagyalakú spirálfüzetekbe írta tintával, írónnal szinte minden versét. Úgy, ahogy az ihlet pillanataiban eszébe jutottak a sorok, a strófák. Később aztán (s bizonyára közben is) javította, formálgatta, félben hagyta, áthúzta vagy befejezte őket. Címet a legtöbbször akkor adott csak, amikor kész lett, írógéphez diktálta, s postára adta valamelyik folyóiratnak.

A versek alá vagy mellé szinte mindig odaírta az aznapi dátumot, s néha egyebet, családi eseményt, sajtóhírt, halálhírt is feljegyzett. Ritkán a versre vonatkozó emlékeztetőt: „bővíteni”, „más ritmust”... „Folytatván az írka-firkát / kezdem ezt a tiszta írkat...”, írta 1982. május 25-én az *Egy új versírófüzetre* című költeményében, új munkafüzete első lapjára. Lapozgatva az 1962-től 1993-ig megtelt tizenöt

füzetet, az az érzésünk, hogy költői naplót olvasunk. Csorba Győző (ismereteim szerint) sohasem írt a hagyományos értelemben vett naplót, de tudva, hogy költészetének legfőbb ihletője a természet, az évszakok, az élet-halál körforgása, a miért vagyunk a világon lüktető kérdőjelei voltak, s hogy költői eszközeit, képeit, metaforáit is többnyire ebből a körből vette, hogy a családi örömek-bajok, történetek érzékenyen érintették, hogy műve kezdettől fogva sajátos számadás is, s hogy szinte mindennap írt az éppen soron lévő füzetbe, nyilvánvaló a tágabb értelemben vett napló-szerűség. Ez még inkább igaz, ha az itt időrendben közölt versekkel együtt olvassuk az 1962 utáni köteteket. A bennük sorakozó költemények a füzetekben a „keletkezési helyükön” vannak.

Csorba Győzőnek – aki 1916. november 21-én született Pécsen, s 1995. szeptember 13-án hunyt el ugyanott – az 1938-ban kiadott *Mozdulatlanság* című első könyvétől az 1995-ben megjelent *Csikorgó* című utolsóig (leszámítva a válogatott, illetve az összes verseit tartalmazó gyűjteményeket és néhány kisebb, alkalmi kiadást) tizenhat verseskötete jelent meg. Ebből tíz ötvenéves kora, 1966 után. Szinte ugyanabban az időszakban, amikor ezeket, a füzetekben maradt vagy csak folyóiratokban, lapokban publikált verseit írta. Korábbi munkamódszerét nem ismerve, a termés vélhető, s nyilvánosan is látható növekedését elősegíthette az ekkorra egyértelművé vált országos elismerés, s a talán vele együtt elért, a versírásra fordítható több szabadidő (nyugdíjas koráig főállású könyvtáros is volt), a megbízhatóbb munkálkodás. Az önmagával szembeni szigorú igényessége csöppet sem változott, s ha igen, akkor a füzetek ismeretében kijelenthetjük, hogy tovább nőtt.

Az itt közölt versek között nincs, vagy alig van olyan, ami a költő életében ne jelenhetett volna meg. Jelentős részüket folyóiratokban, lapokban publikálta. Amiket a füzetekben hagyott, azok között is sok (különösen a hetvenes évektől kezdődően) a közöltekkel egyenrangú költemény. Ő bizonyára a másutt már megírt, erőteljesebb vers változatának, egyszer majd felhasználható részletnek, motívumnak, gondolatnak minősítette őket, dolgozni akart rajtuk még, de jött az új nap, az új ihlet, s tovább lépett. Másokat túlságosan is helyhez, időhöz, alkalomhoz, pillanatnyi hangulathoz kötődőnek érezhetett, olyannak, ami egy „naplóban” a helyén van, kötetbe viszont nem

való. 1972 novemberében ciklust is írt, *Két hét* címmel, amelyben az egyes darabok címéül a dátumot írta az aznapi vers fölé (1972. XI. 14., 1972. XI. 15....). Vagy: „Magam is kezdem unni már / aki hall nyilván jobban unja / az örökös siránkozást / hogy a halál meg hogy hiába...” – olvassuk (1981. XII. 7.) a fiatal kora óta számtalanszor megverselt, nevéhez ragadt témájáról, a halálról, amelybe sohasem tudott belenyugodni. Torokszorító, ahogy a „hanyatlás” keservei, a „Mi lesz, ha nem leszek” kérdései az évek múlásával egyre gyakrabban és ijesztőbben vissza-visszatérnek, s ahogy menekülne előlük. Füzetben maradásra ítélt több, bölcsen lemondó vagy férfiasan perlekedő, máskor keményen ítélkező szerelmes költeményt, s néhány szókimondó közéleti verset (pl. *Vers 1951-ből, Kihaló falu*). S az ismert ciklusokból is (*Janus Medvevárban, Észrevételek, Csokor. A hatvanéves Weöres Sándornak, Visszaszámlálás* stb.) kihagyott darabokat. És sokat a kert, az elmúlás-újjaszületés ihlette meditatív versekből.

Gyaluforgácsok, elkezdett de valami miatt félretett, vagy a befejezés előtt otthagyott munkadarabok az asztal alól, a műhely zugából, fala mellől? Érdekességüket, jelentőségüket talán éppen az adja s növeli, hogy betekintést engednek a teremtsébe, a keletkezésbe, az első mozdulatokba, a munkafolyamatba, a műhelytitokba. A közre adással mintha fénykép készülné a helyről, ahol a *dolog* megtörtént, akkor amikor minden ugyanúgy és ugyanott, vagy majdnem ugyanúgy és ugyanott van még, por nélkül, pókháló nélkül. Nincs szenzációkeltő szándék, csak leltár van, leletmentés van, egy kivételes ember, egy jelentős művész holmijának, hagyatékának, a hagyaték fontos vagy fontosnak tartott darabjainak a számbavétele, s a világ elé, a jövő elé tárása. Itt van, nézzétek, olvassátok! A költő halála után öt évvel minden sora végleges, s azok a versek is a helyükre kérezkednek, amelyeket életében könnyűnek, vagy a többinél könnyebbnek ítélt. Olvasásuk közben egyszer csak benne találjuk magunkat az ismerős, a lüktető, a mindenség és az élet értelmét kereső, az esendő, de a győzelemről soha le nem mondó ember és költő világában. Az elviselhetetlenben, a mulandóban, s a talán alakíthatóban, szelídíthetőben. S elő-előtűnik a háttér, a „jéghegy víz alatti része”, amiből eddig csak a legmagasabb csúcst, csúcsokat láthattuk.

Persze, ez a könyv itt nem hasonmás kiadása a tizenöt füzetnek, még csak összes művek vagy kritikai kiadás sem. Válogatott a költő özvegye, Dr. Csorba Győzőné, a lánya Hajdinákné Csorba Eszter, a veje, Pintér László, akik a füzeteket a megjelent kötetekkel egybevetették, s belőlük a verseket legépelték. S válogattam magam is, miközben a gépelést a füzetekkel összehasonlítottam, s a könyvet szerkesztettem. Fölvettem a kötetbe minden verset, ami folyóiratban, lapban megjelent, s mindent, amit késznek tartok, vagy töredék-volta ellenére, gondolataival, erejével, költőiségével kapcsolódik ahhoz az építményhez (erősíti, színesíti, kiteljesíti azt), amelyet Csorba Győző alkotott, s életében a nyilvánosság elé tárt. Minden más, az 1962 előtti kéziratos, könyvekből kihagyott versek feltárása, gondozása, megjelentetése, s a tizenöt füzetből most kihagyott szövegek, szövegváltozatok összegyűjtése, összehasonlítása stb. az eljövendő filológusra, s a reméljük belátható időn belül megvalósuló kritikai kiadásra vár.

A verseket keletkezésük sorrendjében közöljük, amely nem mindig egyezik meg a füzetek-beli sorrenddel. Előfordult, hogy Csorba Győző üresen hagyott fél oldalt, egy oldalt, ahová később, akkor írt, amikor egyébként betelt volna már a füzet. Az ilyen műveket a keletkezési idejük szerinti helyükre tettük. Ahol nincs vagy hiányos a dátum, ott a szomszédos versek dátumozása és „látványa” alapján a hónap (vagy az év) elejére soroltuk őket. A dátumokat, a címek után zárójelben, a tartalomjegyzékben közöljük. Ha hiányzott, akkor szögletes zárójelben, első sorának kezdő szavait kiemelve adtam címet a versnek. Mivel a kéziratban a központosítás gyakran következetlen, attól függően, hogy a költemény nagyobb részében ott van-e vagy nincsenek ott, kiraktuk, illetve elhagytuk a vesszőket, pontokat. Csorba Győző ezekben az évtizedekben versei többségét központosítás nélkül tette közzé. A rövid és a hosszú magánhangzókat, néhány esettől (ritmika, rímhelyzet) eltekintve, a helyesírási szabályzathoz igazítottuk. A folyóiratokban, lapokban megjelent versek szinte mind eltérnek valamelyest a füzetekbe írt kéziratától. Ilyenkor a publikált változatot fogadtuk el véglegesnek. A viszonylag terjedelmes könyvet az évszámokkal tagoltam, azon túl pedig négy ciklusra bontottam. A ciklusoknak a költő egy-egy arra az időszakra jellemző, az időszak végén megjelent kötete (idézőjelbe tett) címét adtam.

A könyv a költő özvegyének, Dr. Csorba Győzőnének és családjának tevékeny és folyamatos közreműködésével készült. A sajtó alá rendezésben a legtöbbet Pintér László segített. Ő írta számítógépbe a verseket, s vetette össze az általa oda már előbb beírt kötetek-beli közlésekkel. Ő ellenőrizte újra meg újra az általam gyanúsán ismerősnek tetsző verseket, s derítette fel jelentős részüket folyóiratokban, lapokban, s készítette el a velük és a kéziratokkal kapcsolatos *Jegyzeteket*, a *Betűrendes mutatót* és Csorba Győző versesköteinek bibliográfiáját.

Pécs, 2000. február 29.

Bertók László